

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені В. Н. КАРАЗІНА

В. І. ТАНЦЮРА
С. М. КУЛІШ
О. О. ПЕРЕСАДА

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

Навчальний посібник

Харків – 2016

УДК 94(477)(075.8)
ББК 63.3(4укр)я73
Т 18

Рецензенти:

Д. М. Чорний – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри українознавства Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна;

В. І. Семененко – професор кафедри українознавства Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна;

Р. Г. Руденко – доктор історичних наук, професор Харківського національного економічного університету.

*Затверджено до друку рішенням Вченої ради
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
(протокол № 6 від 26.05.2014 р.)*

Танцюра В. І.

Т 18

Історія України : навчальний посібник / В. І. Танцюра, С. М. Куліш, О. О. Пересада. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2016. – 492 с.

ISBN 978-966-285-221-9

Навчальний посібник допомагає організувати самостійне опрацювання обов'язкового курсу «Історія України», розробленого згідно з кредитно-модульною системою навчання. Видання знайомить з історією й особливостями протікання найважливіших соціально-політичних процесів в Україні від найдавніших часів до сучасності.

Посібник розраховано на студентів денної, заочної та дистанційної форми навчання у вищих навчальних закладах, а також може бути корисним усім тим, хто цікавиться історією України.

УДК 94(477)(075.8)
ББК 63.3(4укр)я73

ISBN 978-966-285-221-9

© Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2016

© Танцюра В. І., Куліш С. М.,

Пересада О. О., 2016

© Будник О. В., макет обкладинки, 2016

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	8
I. ЛЕКЦІЙНА ЧАСТИНА КУРСУ	9
Розділ 1. Стародавня та середньовічна історія України (до другої половини XVII ст.)	9
Тема 1. Вступ. Найдавніші цивілізації і стародавні держави на українських землях (XIII ст. до н. е. – 80-х років IX ст. н. е.).....	9
Лекція № 1. Предмет і завдання курсу «Історія України».	
Найдавніше населення України.....	9
1. Сучасні концепції вивчення історії та їх застосування під час вивчення історії України.....	9
2. Політична історія України як наука: стан і перспективи її розвитку.....	13
3. Українські землі в первісну епоху.....	33
4. Східні слов'яни. Теорії та етапи слов'янського етногенезу.....	39
5. Зародження і поширення етноніму «Русь».....	42
Тема 2. Київська Русь – середньовічна українська держава.....	48
Лекція № 2. Утворення Київської Русі.....	48
1. Теорії походження Київської держави.....	48
2. Основні етапи розвитку державності в Київській Русі.....	50
3. Спроби політичної реставрації держави.....	54
4. Політичні наслідки феодалного дроблення Київської Русі (друга половина XI – початок XII ст.).....	58
Лекція № 3. Особливості формування політичної історії Київської Русі.....	62
1. Політичний устрій Київської Русі.....	63
2. Етнічні процеси в Київській Русі	
Питання про давньоруську народність.....	65
3. Особливості політичної культури Київської Русі.....	68
4. Історичне значення Київської Русі.....	71
Тема 3. Наслідки роздроблення Київської Русі.....	73
Лекція № 4. Причини роздроблення Київської Русі.....	73
1. Державні утворення Середнього Подніпров'я і втрата між ними соціально-економічних зв'язків.....	73
2. Вплив на роздроблення Київської держави монголо-татарської навали.....	76
3. Галицько-Волинська держава і початок визволення українських земель у першій чверті XIV ст.....	78
4. Припинення існування Галицько-Волинської держави.....	82

Тема 4. Українські землі під владою іноземних держав (друга половина XVI – перша половина XVII ст.).....	86
Лекція № 5. Українські землі у складі Великого князівства Литовського та Речі Посполитої.....	86
1. Перехід українських земель під владу Литви.....	86
2. Політичний устрій України другої половини XIV – першої половини XVI ст.....	92
3. Утворення Речі Посполитої. Люблінська Унія (1569).....	95
4. Українська політична, релігійна думка наприкінці XVI – на початку XVII ст.....	97
5. Становлення і розвиток українського козацтва.....	100
Розділ 2. Нова історія України (1648–1917).....	113
Тема 5. Українська національна революція XVII ст. і становлення української державності (1648–1676).....	113
Лекція № 6. Особливості національної революції.....	113
1. Причини, рушійні сили, періодизація.....	113
2. Розгортання національно-визвольної війни (1648–1657). Завершення війни. Переяславська Рада 1654 року. Березневі статті.....	118
3. Суспільний та державний лад Української козацької республіки.....	125
4. Козацтво – провідна сила національно-визвольної боротьби українського народу.....	130
5. Політична культура козацтва.....	135
Лекція № 7. Політична криза після смерті Б. Хмельницького.....	141
1. Пошук політичних орієнтирів. Початок громадянської війни в кінці 50-х рр.....	141
2. Поширення громадянської війни в Україні на початку 60-х рр. Розкол України на два політичних табори.....	144
3. Боротьба П. Дорошенка за створення загальноукраїнської держави і причини її невдач.....	146
4. Причини поразки української революції та її історичне значення.....	149
Тема 6. Українська державність наприкінці XVII–XVIII ст.....	152
Лекція № 8. Обмеження та ліквідація української автономії кінця XVII–XVIII ст.....	152
1. Наступ на політичну автономію України. Правління гетьмана І. Мазепи.....	152
2. Причини та наслідки поразки І. Мазепи.....	158
3. П. Орлик і Конституція України.....	159
4. Продовження процесу інкорпорації України до складу Російської імперії.....	160
5. Остаточна ліквідація царизмом української автономії України.....	162
6. Політична ситуація на Правобережжі в кінці XVII – XVIII ст.....	166
Тема 7. Українське національне Відродження XIX ст.....	174
Лекція № 9. Україна в першій половині XIX ст.....	174
1. Політичні й економічні наслідки остаточної втрати української автономії.....	174

2. Початки Українського національного відродження в Слобідській Україні.....	178
3. Політизація національного руху в першій половині XIX ст.....	180
4. Особливості відродження в західноукраїнських землях.....	185
5. Вплив європейських революцій 1848–1849 рр. на політичне життя українських земель.....	186
<i>Лекція № 10. Розширення Українського національного Відродження в II половині XIX ст.....</i>	<i>190</i>
1. Скасування кріпацтва та реформи в Україні.....	191
2. Вплив на українське відродження громадівського руху.....	194
3. Народницький рух у 60-80 рр.	199
4. Посилення національного руху в західноукраїнських землях у другій половині XIX ст.....	200
5. Започаткування руху за політичну незалежність України.....	204
Тема 8. Соціально-політичний розвиток України на початку XX ст.....	208
<i>Лекція № 11. Особливості розвитку України на початку XX ст.....</i>	<i>208</i>
1. Зміни в соціальній структурі суспільства.....	208
2. Національний рух на початку XX століття. Перші політичні партії України. I і II Державні думи.....	213
3. Український громадсько – політичний рух під час революції 1905-1907 рр.....	224
4. Соціально-політичні процеси в Україні в період третьочервеневої монархії (червень 1907 – липень 1914). III і IV Державні думи.....	228
5. Соціально-політичний та національний рух на західноукраїнських землях на початку XX ст.....	234
6. Політичні сили українства під час Першої світової війни.....	238
Розділ 3. Новітня історія України (березень 1917 – 2014).....	247
Тема 9. Національно-демократична революція в Україні. Боротьба за державність (1917–1920).....	247
<i>Лекція № 12. Доба української Центральної Ради. Відродження державності (березень 1917 – квітень 1918).....</i>	<i>247</i>
1. Утворення Центральної Ради, її склад і політична програма.....	247
2. Політична діяльність Центральної Ради після більшовицького перевороту. Проголошення Української Народної Республіки.....	258
3. Проголошення радянської влади в Україні. Українсько-більшовицька війна.....	260
4. Причини поразки Української Центральної Ради.....	265
<i>Лекція № 13. Українська держава гетьмана П. Скоропадського і відродження УНР Директорією.....</i>	<i>269</i>
1. Політична платформа П. Скоропадського. Внутрішня та зовнішня політика гетьманського уряду.....	270
2. Політика Директорії та її наслідки.....	275
3. Більшовицька влада в Україні.....	280
4. Національно-визвольний рух на землях Західної України.....	288
5. Основні уроки національно-демократичної революції в Україні.....	293

Тема 10. Українські землі в 20–30-ті рр. ХХ ст.....	296
Лекція № 14. Політичні режими на українських землях в 20 - 30-ті рр. ХХ ст.....	296
1. Міжнародне і внутрішнє становище України на початку 20-х рр.....	296
2. Перехід до нової економічної політики. Кризи непу та їх політичні наслідки.....	300
3. Форсована індустріалізація й аграрна примусова колективізація.....	304
4. Голодомор 1932–1933 рр. – політика геноциду українського народу.....	310
5. Україна та утворення унітарної держави СРСР.....	314
6. Політика коренізації та українізації.....	319
7. Політичні процеси й репресії наприкінці 20-х – у 30-і рр.....	324
Тема 11. Україна і Друга світова війна (1939–1945).....	344
Лекція № 15. Політичне становище України напередодні та в роки Другої світової війни.....	344
1. «Українське питання» в європейській політиці напередодні та на початку Другої світової війни.....	344
2. Україна в перші роки Другої світової війни.....	349
3. Політичні процеси в Україні в період німецької окупації.....	352
4. Звільнення України від окупації. Закінчення Другої світової війни та її політичні наслідки для України.....	358
Тема 12. Криза тоталітарної системи. Ідейна та громадська боротьба за державну незалежність.....	368
Лекція № 16. Україна у повоєнний період. Криза тоталітарної системи. Боротьба за державну незалежність.....	368
1. Період посилення сталінського тоталітарного режиму (1945–1953).....	368
2. Радянізація Західної України. Рух опору в західноукраїнських землях.....	377
3. Україна після смерті Й. Сталіна. Критика культу особи.....	380
4. Соціально-економічні та політичні реформи М. Хрущова, їх суперечливий і непослідовний характер.....	382
5. Україна в період загострення кризи радянської системи (середина 60-х – початок 80-х рр.).....	385
6. Розпад Радянського Союзу і відродження незалежної України (1985–1991).....	390
Тема 13. Україна в умовах незалежності.....	400
Лекція № 17. Політична та економічна ситуація в Україні в умовах незалежності.....	400
1. Початок будівництва суверенної держави.....	400
2. Зовнішня політика суверенної держави.....	406
3. Економічна ситуація після розпаду СРСР. Промисловість і сільське господарство в незалежній Україні.....	408
4. Розвиток культури. Освіта. Стан науки.....	414
5. Релігійне життя в незалежній Україні.....	415

II. НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНА ЧАСТИНА КУРСУ	419
1. Загальні відомості щодо курсу з «Історії України».....	419
• Мета.....	419
• Тематичний план.....	420
2. Організація самостійної роботи.....	421
• Рекомендована література.....	421
• Базова література.....	422
• Основні вимоги до опрацювання літератури і джерел з історії України.....	425
• Робота над текстом після його прочитання.....	426
3. Основні вимоги до семінарських занять.....	427
• Засвоєння змісту понять з історії України.....	428
• Рекомендації до виступів студентів на семінарському занятті.....	429
• Формулювання запитань на заняттях з історії України.....	429
• Послідовність дій при відповідях на запитання.....	430
• Рекомендації до проведення дискусії.....	430
• Проведення самоконтролю засвоєного навчального матеріалу.....	431
4. Вимоги до написання самостійних робіт та критерії оцінки знань студентів.....	431
• Вимоги до написання реферату.....	431
• Правила оформлення списку використаних джерел і літератури.....	433
• Критерії оцінки знань студентів при вивченні дисципліни «Історія України».....	434
ПЛАНІ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ З КУРСУ «ІСТОРІЯ УКРАЇНИ»	436
ПИТАННЯ ДО ІСПИТУ З КУРСУ «ІСТОРІЯ УКРАЇНИ»	455
ХРОНОЛОГІЧНА ТАБЛИЦЯ	458
КОРОТКИЙ ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК	469
ЛІТЕРАТУРА	484